خوێندنەوەی ئێستا، نووسینی مێژوو:
بیر و بەرنامە بۆ کوردستان

نووسینە کوردییەکانی کەمال میراودەلی
لە دەرەوەی وڵات 1984- 1998

(12) دوازدە نەفرەتی کۆلۆنیالیزم لە کوردستاندا

سەرنج: ئەم باسە یەکەم جار بە زمانی ئینگلیزی لە مەڵبەندی رۆشنبیری کورد لە لەندەن لە 14/مارتی/1989 دا پێشکەش کراوە و دوای لە گۆڤاری (Kurdish Culture Bulletin) دا هەر بە ئینگلیزی لە ئۆکتۆبەری 1989 دا بڵاوکراوەتەوە. هەروا لە کۆنفرانسی لۆزان سەبارەت بە کوردستان لە ڕۆژی 29 ی نیسانی 1990دا پێشکەش کراوە. دیارە بە پلەی یەکەم بۆ خەڵکێکی بێگانە نووسراوە. یەکەم جار بە کوردی لە گۆڤاری رابوون، دا بڵاوکراوەتەوە.
================

گەلی کورد کۆمەڵەیەکی نەژادیی پێکەوە گونجاوە و ڕەچەڵەکیان دەگەرێتەوە سەر گۆتی و مێدی و کاردۆخییەکان... لە کاتی بەرێ- وە لە خاکی خۆیان (کوردستان) لە ڕۆژهەڵاتی نێوەندا ژیاون. کوردستان مانای وڵاتی کوردە. ئەم کوردستانە بێشکەی یەکەمین شارستانییەتی مرۆڤایەتی بووە. یەکەمین شۆڕشی کشتوکاڵی (گواستنەوە لە قۆناغی راوەوە بۆ قۆناغی جێنیشتەبوونی گوندیی) لەم ناوچەیەدا ڕوویداوە. هەروەها شاری (هەولێر) ی کورد بە کۆنترین شاری دنیا دەژمێردرێ کە هەمیشە بە ئاوەدانی ماوەتەوە.
کورد بەوە ناسراوە زۆر هۆگری خاك و نیشتمانەکەیەتی، پێوەندی خێزانیی و کۆمەڵایەتیی و کولتووریی بەهێز لە نێوانیان دا هەیە. ئەوان حەز ناکەن گەر بۆ ماوەیەکی زۆر کەمیش بێت زێد و هەواری خۆیان بەجێ بهێڵن ئەگەر چی تەمایەکی زۆریشیان بخرێتە بەردەم. بەڵام بەداخەوە، واقیعی سیاسەتی جیهانی لەم دەیەیەی دوایی دا بارێکی تازەی هێنایە پێشەوە و وای کرد پەرەوازە (دایەسپۆرا) یەکی کوردی بێ وێنە ڕووبدا، کە مێژووی کورد پێشتر بە خۆیەوە نەدیوە. ئێستا نزیکەی 250 هەزار کوردی خوارووی کوردستان لە ئاوارەییدا لە ئێران و تورکیا و پاکستان و ئەوروپا و وڵاتانی ئەسکەندەناڤی و ئەمریکا و کەنەدادا دەژین. نزیکەی نیو ملیۆن کوردی سەرووی کوردستانیش بە دوای کارو ژیاندا بۆ ئەوروپا کۆچیان کردوە و بەشی هەرە زۆریان لە ئەڵمانیادا جێ نیشتەبوون.

تا جەنگی یەکەمی جیهان کوردستان لە نێوان ئێران و ئیمپراتۆرییەتی عوسمانلیدا دابەش بوو. ئەوسا کورد میرنشینی نیمچە سەربەخۆ و ئابوورییەکی بەشی خۆدابینکەر و کۆمەڵگای مالات بەخێوکەر و زرعاتکار و میراتێکی کەلتووری دەوڵەمەندی هەبوون... بزوتنەوەی کورد بۆ دامەزراندنی کوردستانێکی یەکگرتووی ئازاد لە سەدەی نۆزدەدا لەتەك بزوتنەوەی رزگاریخوازی گەلانی تر دەستی پێکرد.
دوای شەری یەکەمی جیهان بەریتانیا و فەرەنسا ناوچەکانی سەر بە دەوڵەتی عووسمانلییان لە نێوان خۆیاندا دابەش کرد و ژمارەیەك دەوڵەتی نەتەوەییان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دروست کرد بۆ خزمەتکردنی بەرژەوەندی و ستراتیژی درێژ خایەنی خۆیان. گەلی کورد لە دەوڵەتی سەربەخۆی خۆی کە پەیماندارەکان لە پەیمانی سیڤەری 1920 و بەریتانیا لە ساڵی 1922 دا بەڵێنیان پێ دابوو بێ بەش کران. بەم جۆرە ناوچە کوردنشینەکان کەوتنە ژێر دەسەڵاتی بێگانەوە و نەتەوەی کورد بە چەند سنوورێکی زۆرەملێ کە نە نەژادین، نە مێژوویی و کەلتووری و سروشتین، پارچە پارچە کران. لە ساڵی 1919 تا ساڵی 1946 بەریتانیا راستەوخۆ بەشداری دەکرد لە دامرکاندنەوەی راپەڕینەکانی گەلی کورد دژی حوکمی زۆربەی عەرەب و بە زۆربەستنەوەی بە عێراقەوە. حکومەتی کوردی شێخ مەحموود لەنێو بردرا، خوارووی کوردستان بە زۆر بە عێراقەوە لکێندرا. دەوڵەتی شۆڤێنیزمی تورك بە یارمەتی رۆژاوا سەرووی کوردستانی داگیر کرد، بەشێکی کوردستان خرایە سەر سوریا و بەشێکیش بە داگیرکراوی لەنێو ئێراندا مایەوە. بەم زۆرە نەتەوەی کورد بوو بە نەتەوەی پارچە پارچە کراوی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و کەوتە ژێر دەسەڵاتی شۆڤێنیزمی سێ نەتەوەی زۆربەوە.

لەگەڵ ئەم داگیرکردن و دابەشکردنەدا، لەگەڵ ئەوەشدا کە کورد لە دەرفەتی پەرەسەندن و پێشکەوتن کە خاکە بە نەوت دەوڵەمەندەکەی بۆی فەراهەم کردبوو، بێ بەری کرا، گەلی کورد لە خاکە شاخاوییەکەی خۆیدا بە نیمچە خودموختاری مایەوە و توانی بەرەنگاری هەموو سیاسەتێکی ژێر دەستەکردن و توانەوە و کۆلۆنیالی کرد ببێتەوە، هەویەتی مێژوویی و کەلتووری لە مێژینە و جیاوازی کورد، سەختی شاخەکانییان و ترادیسیۆنی بەرگری چەکداری زۆر کۆن و رقبوونەوە لە دەسەڵاتی بێگانە و جەنگاوەریی و هەستێکی بەهێزی ئازادیی پەرستی: هێزێکی خۆیی مەزنیان بە کورد بەخشی و بۆیان لواند وەك گروپێکی نەتەوەیی کەلتووری پێکەوەگونجاو بمێننەوە و بەرهەڵستی شالاوی کۆلۆنیالیانەی هێزە دوورو نزیکەکان بکەن. بەڵام هێزی کەلتووریی و مێژوویی و بەهرەو رەوشی جەنگاوەرێتی ناتوانێ ببێتە هاوشانی چەکی وێرانکەری ئەم سەردەمە و هێزی پێکەوەهاوکاری چوار دەوڵەتەکە کە ئەوانیش لە ڕێی بەرژەوەندی ئابووری و سیاسییەوە هاوپەیمانییەتیان لەگەڵ زلهێزەکان و زۆربەی وڵاتانی دنیادا هەیە. ئەمە وای کردووە نەتەوەی کورد لە نەتەوەیەکی سەربەخۆ و جەربەزە و رەنجدەری بەهێزەوە، کە بە شوناسنامەی کولتووری کۆن و مێواندارێتی ناسراون، ببن بە نەتەوەیەکی ژێردەست و دابەشکراو و بێ هێز و بێ دۆست و پشتیوان. هەر بەم

چەشنە مێژووی کوردیش وای بۆ بڕدرا ببێ بە مێژووی زنجیرەی نەپساوی تراژیدیای وێرانکردن و قەلاچۆکردن.
کەوایە: خاڵی سەرەتا بۆ تێگەیشتنی مەسەلەی کورد لە چوارچێوە مێژووییەکە و دوورییە جیوپۆلیتیکییەکەی دا: دابەشکردنی نارەوای کوردستانە دوای شەری یەکەمی جیهان. ئەم دابەشکردنە بوو کە (مەسەلەی کورد) ی لە خۆرهەلاتی نێوەنداو تراژیدیای کوردی دروست کرد. تراژیدیایەك کە بەشێوەیەکی جوغزی رێك هەمیشە دووبارە دەبێتەوە، هەمیشە لە خەراپەوە بۆ خەراپتر دەروا و بەبێ چارەسەری ماوەتەوە.
لە ماوەی چەند ساڵی رابردوودا فەسلێکی دیکەی ئەم تراژیدیایەمان بینی: جینۆساید لە کوردستاندا و ئاوارەکردن و دەربەدەرکردنی کورد. بۆیە گرنگە لێرەدا مەودای ئەوە نەدەین مەسەلەی پەنابەرانی کورد لە مەسەلەی کورد جیا بکرێتەوە.
لەم باسەدا مەبەستم نییە بچمە ناو درشت و وردی لێکدانەوە مێژووییەکانەوە. تەنیا مەبەستمە قورسایی بخەمە سەر ئەو نەفرەت و زیانە مێژووییە جیوپۆلیتیکییە گەورانە کە دابەشکردنی ئیمپریالیانەی کوردستان، تووشی گەلی کوردی کردن. ئەگەر تەبیعەتی سەخت و تووشی چیاکانی کوردستان نەبایە، گەلی کورد نەیدەتوانی بەرەنگاری ئاکامە جوگرافیی و کەلتووریی و سەربازیی و سیاسییەکانی ئەو لێکدابڕینە بێ.
لە خوارەوەدا هەوڵ دەدەم ئەو زیان و نەفرەتە مێژووییانە لە دوازدە خاڵدا کۆبکەمەوە.
یەکەم: بە هۆی دابەشکردن و کۆلۆنیالیکردنی کوردستانەوە نەتەوەی کورد لە دەوڵەتی نەتەوەیی سەربەخۆی خۆی بێ بەشکرا و مافی بڕیاردانی چارەنووسی لێ زەوتکرا.
دووەم: یەکێتیی جوگرافی کوردستان بە شێوەیەکی ناسروشتیی و نالۆژیکیی تێکدرا، سنووری دەستکرد سەپێندرا، نەشونماکردنی یەك بازاڕی نەتەوەیی کورد رێی لێگیرا و سەرکوت کرا. پرۆسەی پەرەسەندن و گەشەکردنی ئابووریی و کەلتووریی وەستێندرا و هۆیەکانی هاندانی قەدەغە کران.
سێیەم: نەتەوەی هاونەژاد و زمان و هاوکەلتوور و هاونیشتمانی کورد، بەزۆر دابەشکرا و کرایە گرۆی کەمێتی لە چوار وڵاتدا. کە زۆربەی نەتەوەی ناحەز بە کورد حوکمی دەکا. لەبەر ئەوە تەنانەت لە چوارچێوەی سیاسەتی دەوڵەتی ناکوردیشدا، دەرفەتی کورد بۆ بەشداری لە پرۆسەی فراوانی سیاسی دا تەسك کرایەوە. ئەم تەسکبوونەوەیە بە هۆی سیاسەت و ئایدیۆلۆژی رەگەزپەرستانەوە زیاتر و زیاتر کرا.
چوارەم: دروست بوون و پتەوکردنی حکومەتی نەتەوەکانی سەردەست لە لایەن و بە پاڵپشتی ئیمپریالیستی رۆژاواییەوە ئەنجام دران. بەم جۆرە سەرەتایەکی مێژوویی و هەلومەرجی جیۆستراتیژی بۆ پاراستن و بەهێزکردنی هاوپەیمانی نێوان دەوڵەتە شۆڤێنیستەکان و دەوڵەتانی خۆراوا فەرراهەم بوون. زۆر پەیمان وەك: (لۆزان 1925، سەعدئاباد 1937 و بەغدا 1956) و رێککەوتنی دووقۆڵی بازرگانیی و سیاسیی و ئابووریی و سەربازیی ئیمزا کراون کە راستەوخۆ یان ناراستەوخۆ دژی بزوتنەوەی نەتەوەیی رزگاریخوازی کورد بوون.

پێنجەم: لەگەڵ پەیدابوونی بۆرژوایەکی نەتەوەیی مشەخۆر بە هاوپەیمانیێتی و پشتبەستن بەسەرمایەدارێتی خۆراوا، نەتەوەی زۆربەی سەردەست زیاتر و زیاتر سیاسەتی کۆلۆنیالیستانە و رەگەز ناحەزانەی دژی گەلی کورد بەکار برد. سامانی کوردستانی، بە تایبەتی داهاتی سەرچاوە نەوتییە دەوڵەمەندەکان، بۆ ئەم مەبەستە بەکارخران. سوپای مۆدێرن و چەکدار و راهێنراو دروستکران. کوشندەترین چەکی نوێ بۆ سەرکوتکردنی خەباتی رزگاریخوازی کورد و کۆیلەکردنی گەلی کورد بەکارهێندراون و دەهێندرێن. سیاسەتی رەگەزپەرستانە بۆ توانەوەی گەلی کورد و گۆڕینی باری نەژادی کوردستان لە ڕێگای چۆڵکردن و گواستنەوەی بەزۆر و قەلاچۆکردن، بێ سڵکردنەوە خراونە کار.
شەشەم: وێناندن و ناساندنی گەلی کورد بە جەماوەرانی گەلانی سەردەست وەك دوژمنێکی ناوخۆیی خەتەرناك کە دەبێ لەناوببردرێ یان وەك چەند تیرەو خێڵێکی دواکەوتوو کە دەبێ بتوێندرێتەوە، بۆتە مەبەستێکی ئایدیۆلۆژی سەرەکی کە حوکمرانە دیکتاتۆرییەکان بۆ بەکارخستنی سیاسەتی جیاوازینانەوە و حوکمکردن بەکاری دەهێنن.
شۆڤێنیستە حوکمبەدەستەکان تا رادەیەکی زۆر توانیویانە ئەقلییەتی خۆ بەزلزانین لای نەتەوەی زۆربە و نەهێشتنی هیچ جۆرە سۆز و هاودەنگییەك لەگەڵ گەلی کورد ئەنجام بدەن. ئەوان رێگەی ئەوەیان نەداوەو نادەن کە مندالانی عەرەب، تورك یان فارس ئەوە بزانن کە نەتەوەیەکی تر لەگەڵیاندا دەژی، کە کورد خاوەنی زمان و مێژووی خۆیەتی... هتد تەنانەت هیچ باسێکی دەوری کورد لە مێژووی ئیسلام و رۆژهەلاتی ناوەڕاستدا ناخوێندرێ.
بە پێچەوانەی ئەمەوە، زمان و کولتووری کورد لە ژێر هێرشی بەردەوامی داپلۆسین و تواندنەوە دایە. هەوڵ و تەقەلای کورد خۆشی بۆ ژیاندنەوە و گەشەپێکردنی کەلتوور و هەویەتی نەتەوەی خۆی بەرەنگاری دەکرێ و سزا دەدرێ. تەنانەت مارکسیست و گروپە (چەپرەوەکانیش) نەیانتوانیوە دان بە مافی نەتەوەی کورددا بۆ رزگاربوون لە چەوساندنەوەی کۆلۆنیالی بنێن. خودپەسەندیی و خۆ بەزلزانین و ئامۆژگاریکردنی مامۆستایانە و نەزانین و گەوجێتیی و خۆگێلکردن دەربارەی ڕەوایی و هەقانیەتی مەسەلەی رزگاریخوازی کورد. هەڵوێستی نموونەیی ئەو جۆرە چەپخوازانەیە.
هەموو ئەم هۆکارانە بوونەتە هۆی بەهێزکردنی دەور و دەسەلاتی بۆرژوازیەتی نەتەوەیی و شۆڤێنی و باوبوون و خۆسەپاندنی بیروبۆچوون و بایەخەکانی لەناو تەواوی کۆمەڵگادا. لەبەر ئەوە خەباتی دیمۆکراتی لەسەر بنچینەی هاو پەیمانیی چینایەتی، بێ بەرچاوگرتنی جیاوازییەتی باری کورد و مافی نەتەوەیی بریاردانی چارەنووس، بە شێوەیەکی تراژیدیانە فەشەلی هێناوە و ئەو (چەپانە) زۆرجار خۆیان بوونەتە ئامرازی بورژوازیەتی شۆڤێنی بۆ داپلۆسینی گەلی کورد و تەنانەت خۆشیان بوونەتە قوربانی ئەو سیاسەتە ناشی و چەوت و کوێرانەی خۆیان (نموونەی نزیکی ئەمە سیاسەتی حیزبی شیوعی عێراق و تودەی ئێرانە) .
حەوتەم: مادام چەوساندنەوەی گەلی کورد و بنەبڕکردنی خەباتی رزگاریخوازانەی سیاسەتی سەرەکی و هاوبەشی هەموو رژێمە رەگەزپەرست و دیکتاتۆریەکانی دەوڵەتەکانی زۆربەیە، مادام هەموویان لە بەرژەوەندی داگیرکردن و دابەشکردنی کوردستاندا بەشدارن،

شتێکی لۆژیکی و سروشتییە کە لەم چوارچێوەیەدا ستراتیژیەتێکی هاوکاری و پیلان نانەوە دژی کورد بەیەکەوە رێك بخەن و پیادە بکەن. بۆیە هەر کاتێ بزوتنەوەی کورد نەشونمای کردبێ یان مەترسی بۆ هەر یەك لەو رژێمانە نابێتەوە، هاوکاری ئاشکرا یان بەدزیی لە نێوان ئەو دەوڵەتە داگیرکەرانەدا بۆ بەرگریی خەباتی کورد پیادە کراوە.

هەشتەم: دابەشکردنی کوردستان گەلی کوردی وەك نەتەوەیەکی پارچە پارچەکراو و حوکمکراو و دەوردراو بە رژێمی داگیرکەر خستە گۆڕێ. لە لایەکی دیکەشەوە، کوردستان بێ دەروازە بۆ دەریا مایەوە. لەبەر ئەوەی لە رووی جیوپۆلیتیکییەوە، بوو بە کارێکی زۆر دژوار بۆ بزوتنەوەی کورد کە خەباتی خۆی درێژە پێ بدا بەبێ ئەوەی هەر نەبێ یەکێ لەو رژێمە کۆلۆنیالیانە (محاید) بکا. بۆ ئەوەی بتوانێ پەیوەندییەکی بە دنیای دەرەوە هەبێ و هەر نەبێ لە کاتی تەنگانەدا یارمەتی ئینسانی پێ بگا. ئەم حاڵەش وایکرد لە سەرکردایەتیەکانی بزووتنەوەی کورد کە (ستراتیژیەتێك) بەکار بهێنین بریتی بێ لە کەڵك وەرگرتن لە ناکۆکییەکانی نێوان رژێمە داگیرکەرەکان و پشت بە لایەکیان دژی لایەکی تر ببەستن. ئەم حاڵەتە لەساڵی ڕابردوودا لە واقیعی پشتبەستنی بزوتنەوەی کورد لە خوارووی کوردستاندا بە ئێران و پشتبەستنی نزیکتری هێزەکانی کوردستانی رۆژهەڵات بە رژێمی بەعسی عێراقی خۆی دەرخست. بەڵام ئەم ستراتیژیەتە لە حاڵەتی یەکەمدا تەنیا کارەسات و تراژیدیای زیاتری بەسەر گەلەکەماندا هێنا و لە هەردوو حاڵەتدا هەڵەیەکی کوشندەیە و جێگەی شەرمەزاری و ریسواییە و لە پاکانەی ئەخلاقیی و ئەقڵیی بێ بەشە.

نۆیەم: هەر لەو کاتدا کە رژێمە داگیرکەرەکان بەرووبووم و داهاتی کوردستان بۆ بەهێزکردنی سوپای داگیرکردن و دامەزراوە و پرۆژە کۆلۆنیالییەکانیان بەکار دەهێنن، هەر جۆرە دەرفەتێکی پێشکەوتن و پەرەسەندنی ئابووریی و کۆمەڵیی و کەلتووریيان لەگەلی کورد بڕیوە و لە حاڵەتی داچووندا (داچوون وەك دژی هەڵچوون، واتە پەرەسەندن) هێشتوویانەتەوە... ئەنجامی مێژوویی بەسەریەکدا کەوتووی ئەم بارە ئەوەیە کوردستان بەشی زۆری لە بارێکی کۆمەڵایەتی نیمچە سەرەتایی – نیمچە دەرەبەگیی دا بمێنێتەوە کە زیاتر لە کۆمۆنیزمی سەرەتاییەوە نزیکە لەوەی لە فویدالیزمەوە. دەشێ ئەم بارە بە (فیودالیزمی میللی) ناوبەرین... داچوون (ناپەرەسەندن)، نەشونماکردنی چینی نێوەندی کوردی وەستاندووە. لەو شوێنانەدا کە چەند رەگەزێکی ئەم چینە هەن، لە زۆر حاڵەتدا مشەخۆرن و هەمیشە ئامادەی سازش و موساوەمە و تەنانەت خۆ تواندنەوەشن. هەر بۆیە گەرچی چەند رەگەزێکی ئەم چینە سەری بەرز کردبێتەوە و دەوری سەرکردایەشی لە بزوتنەوەدا بینیبێ، نەیتوانیوە دروشمی راستەقینە و مێژووی خەباتی رزگاریخوازی کوردستان واتە (ئازادی نەتەوەیی) بەرز بکاتەوە و لە پاڵ دروشمی (ئۆتۆنۆمیدا) سەدان سەرو جەمسەری سەوداو سازشی بۆخۆی هێشتۆتەوە.

ئەم حاڵەتە ئەنجامی خراپی بۆ بزوتنەوەی رزگاریخوازی کورد هەبووە. سەرکردایەتی نیمچە خێڵەکی – نیمچە شاریی نەیتوانیوە دەوری پێشرەو بۆ جەماوەری جووتیار و گوندی و خوێندەواری شار بینێ، بەڵکو هەمیشە دوای جەماوەر کەوتووە... کە جەماوەریش تووشی

تەنگاو و تراژیدیایەکی مێژوویی بووە، لە بەدواکەوتنیش وازی هێناوە و ئاشبەتاڵی کردووەو خۆی کشاندۆتەوە بۆ هەلێکی تر تا جەماوەر خۆی ئەو هەلەی (سەرکردایەتی – بەدواکەوتنی) پێشکەش دەکاتەوە!!
بۆیە جوغزی دواکەوتنی کۆلۆنیالی (ئابووریی – کۆمەڵایەتیی – کولتووریی) هەر لەو کاتدا بۆتە جوغزی دواکەوتنی بیریی- فیکریی- جەماوەری کورد و بزوتنەوە و سەرکردایەتی بزوتنەوەی کوردیش... جوغزێکی بۆش کە دەرچوون لێی کارێکی یەکجار ئەستەمە و تەنها بەوە دەبێ لە دژ هەر دوو حاڵەتەکە (داگیر کردن و ئەنجامەکانی و دواکەوتنی کۆمەڵیی و رۆشنبیری خۆمان) لە یەك کاتدا بجەنگین.
بزوتنەوەی کورد لەگەڵ تاقیکردنەوەی مێژووی زەبەند و دەوڵەمەندیشیدا نەیتوانیوە بەشێوە و رێگای خەباتی خۆیدا بچێتەوە، نەیتوانیوە خۆی مۆدیرن بکا و دەستەیەکی رووناکبیری هەڵبژاردە بەرهەم بێنێ کە وێنەیەکی زیرەك و قەناعەتپێکەرانەی ئەو سەرکردایەتییە پێشکەش بە جیهانی دەرەوە بکەن. لە لایەکی دیکەشەوە، بەکارهێنانی شەری کیمیایی لەلایەن عێراقەوە. لەماوەیەکی زۆر کورتدا، بزوتنەوەی کوردی لە پێگە گوندییەکەی بێ بەش کرد و خستییە سەر چەند – رێیانێکی مێژوویی نادیار...
تەنیا ئالوگۆری جیهانی دەتوانێ ئەم وەزعە بگۆڕێ و دەرفەتێکی دی پێشکەش بزوتنەوەی کورد بکاتەوە.
دەیەم: لە بەرامبەر هێرشی سەخت تر بووی داگیرکەرانی کوردستان، تۆپۆگرافی کوردستان (واتە تەبیعەتی شاخ و داخی ناوچەکە) یەکێك بووە لە هەرە هۆکارە بەهێزەکانی بەردەوامکردن و سەرخستنی موقاوەمەی کورد بەرامبەر ژێردەست کردنی کۆلۆنیالی و تواندنەوەی کەلتووریی.
بەڵام بەکارهێنانی چەکی نوێی رەشبکوژ (بەتایبەتی بەکارهێنانی چەکی کیمیایی لەلایەن عێراقەوە) وای کردووە خەڵکی کورد تەنانەت لە پاراستنی دۆست و پشتیوانە دێرینەکەشیان واتە شاخەکانیان بێ بەش بن.
یازدە: ئەنجامێکی دیکەی تاڵ و بێ هومێدکەرانەی حاڵەتی دابەشکردن و کۆلۆنیال کردنی کوردستان نەبوونی هیچ جۆرە پاڵپشت و هاودەنگییە کە لەگەڵ گەلی کورد لەلایەن دنیاوە: واتە حکومەتەکانی دنیا، کۆمەڵی نەتەوەیەکگرتووەکان، رێکخراوە ئینسانییە جیهانییەکان و رای گشتی جیهانی و میدیای جیهانیی. لە کاتێکدا دابەشکردنی کوردستان بووە هۆی دروستبوونی چەند دەوڵەتێکی نەتەوەیی دەسەڵاتدار و خاوەن شوێن و پایە لەنێو دەوڵەتانی دنیادا، نەتەوەی کوردی لە هەموو جۆرە دەسەڵاتێکی هەرێمایەتی ناوخۆیی بێ بەری کرد و لە ئەنجامدا کوردستان و مەسەلەی کورد (ئۆکسجین) ی راگەیاندنی جیهانیی – یان لێ بڕدرا. عێراق بۆ نموونە دەوڵەتێکە لە نێوان (22) دەوڵەتی عەرەبیدا. تەنیا هێزی دیپلۆماسی عەرەبی بەو بلیۆنەها دۆلارە مفتەی نەوت و ئەو زەغتە دیپلۆماسییەی هەیەتی دەتوانێ بە ئاسانی گەلی کورد عەزل بکا و (هەروەکو چۆن توانی، بۆ نموونە، دوای بەکارهێنانی گازی کیمیایی لەلایەن عێراق لە ساڵی 1988 دا ئەم کارە ئەنجام بدا) هەر

جۆره ڕاگەیاندن و دەنگ و قاوێك دەربارەی (مافی مرۆڤ) لە کوردستاندا بکاتە وەرەقەیەکی تری یاری لە بازاڕی سەودای بەرژەوەندییەکانی جیهانیدا. لەبەر ئەم هۆیە بوو کە ڕۆژاوا نەیویست پاڵ بە داواکاری پشکنینی تاوانەکانی جینۆسایدی عێراق دژی گەلی کوردەوە بنێ. تەنانەت کۆنفرانسی پاریسیش کە لە ئەسڵدا بۆ باسکردنی تاوانی بەکارهێنانی چەکی کیمیایی لەلایەن عێراقەوە داوای بەستنی کرا، تەنانەت نەیتوانی ئیدانەی تاوانەکەی عێراق دژی مرۆڤایەتی لە هەڵەبجە بکا. هەر لەو کاتیشدا ئەوەی پێی دەوترێ دنیای ئیسلامەتی و جیهانی سێ قرووقپیان لێ کردوو چاوی خۆیان کوێر کرد. یەکێتی سۆڤیەت و دەوڵەتە (سۆسیالیستەکان)، کە لە مێژە کورد بە دۆستی خۆی داناون، هەر باس و خواسی تاوانەکانیشیان بڵاونەکردنەوە. ئەوەی ڕاستی بێ، ڕۆژنامەی پراڤدا پشتگیری تاوانی کیمیایی عێراقی کرد بە بڵاوکردنەوەی لێدوانێك لەلایەن پەیامنیەرەکەی لە واشنتگتۆن کە تێیدا تاوانبارکردنی عێراقی بە بەکارهێنانی چەکی کیمیایی بە درۆ و پرۆپاگەندەی ئیمپریالیستی لە قەڵەم داوە!!.

بەم چەشنە دەبینین کە جیۆپۆلیتیکی کوردستانی دابەشکراو لەو وڵاتانەی کوردییان پێوە بەستراوە و کورد بۆتە کەمێتی تێیاندا.کوردی لە هەموو ماف و دەرفەتێك تەنانەت وەك هاونیشتمانیش بێبەش کردووە. هیچ چارەسەرییەکی ناوخۆییش وەك دیمۆکراسی کە وجودی نییە، گەر هیش بێ کورد.. ناگرێتەوە.

لە پێش هەموو شتێکدا پێویستە مانای دیمۆکراسی بزانین. دیموکراسی: دروشم نییە... نە ڕێککەوتنێکی ڕەسمییە لە نێوان چەند حیزبێکدا. نەئیمزاکردنی بەیاننامەی هاوبەشی و هاوپەیمانی و دروستکردنی حکومەتی ئیئتیلافی و بەرەی نیشتمانییە!! دیموکراسی لەسەرەوە ڕا ناسەپێندرێ.

دیموکراسی شێوەیەکی تایبەتی بیرکردنەوە و ڕەوشت و هەڵسوکەوتە کە بە درێژایی سەدان ساڵ پێگەیشتووە و ئەو شێوە تایبەتییە لە بوون و کار و چالاکی هەزاران ڕێکخراوی سیاسی و کولتووری و کۆمەڵی و پیشەیی جیاواز و ئازاددا چەسپێندراوە و بەرجەستە کراوە... بۆیە دیموکراسی بەبێ ئازادی ڕێکخستن و دروستکردنی ڕێکخراو بۆ هەر ئامانجێك بێ و بە هەر شێوەیەك بێ و بەبێ ئازادی بیر و نووسین و دەربڕین و بڵاوکردنەوە مەحاڵە بتوانێ بە شێوەیەکی سەرەتایش هەبێ و کاریگەر بێ.

دیموکراسی لە سەرەتا و لە پێش هەموو شتێکدا پێویستی بە تۆلیرزانس (تسامح) و قبووڵکردنی بیر و ڕای جیاواز و ئاخافتنی ئازاد و دان نان بە بوونی ڕێکخراو و دەزگای هەمە جۆر هەیە.

پلۆرالیزم و جۆراوجۆری و جیاوازی بنچینەی دیموکراسین.

ئایا ئەمە لە کوردستاندا مومکینە؟!

بە داخەوە، ئەو ڕژێم و کلتوور و دەزگا و دامەزراوانەی کوردستانیان کۆلۆنی کردووە، خۆیان لە هەرە ڕژێم و دامەزراوە دواکەوتوو و داپڵۆسەرەکانی دنیان.

توركیا و عێراق و ئێران هێشتا مەڵبەندی مێژوویی ستەمگەریی ڕۆژهەڵاتین (الأستبداد لاشرقي). سەدەکانی ستەمگەری و بێدادی و فەساد و داچوونی کولتووری لەژێر سایەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و سەفەویدا بە دەرکەوتنی قۆناغێکی مێژوویی نوێ و کۆمەڵگای نوێ دابیان هات. هاتن و دەست تێوەردانی ئیمپریالیزمی خۆراوایی لە سەدەی نۆزدەدا ڕیگەی لە بزووتنەوە ڕزگاریخوازەکان عەرەب و کورد و ئازەربایجانی و ئەرمەنی... هتد گرت یان شێواندنی. لەجیاتی ئەوەی ئێمە لە خۆرهەڵاتی نێوەندا بزوتنەوەی ڕزگاریخوازیی نەتەوەیی درێژەخایەن ببینن کە توانستی ئەوەیان هەبێ ئاڵوگۆڕێکی کۆمەڵی و کەلتووریی و ئایدیۆلۆژیی لە ستراکتور و بنکەکانی کۆمەڵدا بەرپا بکەن. خۆرهەڵاتی نێوەند دروست کردنی سنووری دەسکرد و دەوڵەتی دەسکردی سەر بە ئیمپریالیزمی بە خۆیەوە بینی.

بەم جۆرە، بە پێچەوانەی ئەوروپا، ئەفریقا، ئەمریکای لاتین، چین و هیندستان، هیچ بزووتنەوەیەکی چاککردن (أصلاح) و تازەکردنەوە و بە سنعەتکردن. هیچ بزوتنەوەیەکی ڕزگاریخوازی ڕاستەقینە، هیچ شۆڕشێکی کەلتوویی و هیچ ئاڵوگۆڕێکی دیموکراتی ئاشتیخوازانە لە خۆرهەڵاتی نێوەندا ڕوویان نەداوە و کەلتووریی و دینیی و خێڵەکیی و نەتەوەیی-شۆڤێنی کۆنەپەرست و ڕەگەزپەرست ماوەتەوە.

گەرچی توركیا هەندێ تاقیکردنەوەی بە سنووری لە دیمۆکراسی پەرلەمانیی و بە ئەوروپایی بوون دا هەیە، بەڵام دەزگای عەسکەری تورکی هەمیشە لە نزیکەوە چاودێری ئەم تاقیکردنەوەی کردووە و هەر کاتێ هەڕەشەی ئەوە دروست بووبێ کە کولتووری بەربەریەت درز بەرێ و داوەشێ، شاڵاوی بردۆتە سەر ئەو تاقیکردنەوەیەوە و خستوویەتیە ژێر پۆستاڵی هێز و تاوانەوە.

گەلی کورد کە شادبوونی بە مافە ئینسانی و نەتەوەییەکانی کۆڵەکەی دیموکراسی لە توركیا دا پێکدێنێ، ڕێی ئەوەی لێگیراوە بەشداری لەهیچ پرۆسکەیەکی دیموکراسیدا بکا.

لە عێراقدا، دوای زیاتر لە شەست ساڵ بوون بە دەوڵەتی خاوەن دەسەڵات و زیاتر لە سیی ساڵ بوون بە جمهوری، هێشتا دەستورێکی هەمیشەیی نییە. هیچ جۆرە دەزگا و ڕێکخراو و دامەزراوەیەکی دیموکراسی نین. کولتووری بەدەوی عەشیرەتگەری و بیریی ((حاكم-خوا)) لە عەقلیەتی خەڵکدا جێگر بوون.

هەرە سادەترین شوێوەی مافی مرۆڤ هەمیشە ژێر پێدراوە. عێراق دەوڵەتێکە خێڵ و خوێن حوکمی دەکا. تارمایی مەرگ، زیندانیکردن و ئەشکەنجەدان لە هەموو ماڵێکدا و لە دڵی هەموو مرۆڤێکدا ئامادەیە.

لە ئێراندا، شێوەیەکی چەرخەکانی نێوەندی کەلتووری تایەفەگەری ئیسلام ژێندراوەتەوە و کراوە بە یاسای ژیان و کۆمەڵ و دەوڵەت. هەموو خەڵك بەپێی یاسای ئەم کولتوورە کراون بە دوو بەشەوە: یا دەبێ شەهیدبێ یان (سەربە) شەیتان بێ. خۆت لە هەر بەرەیەکدا ببینییەوە، چار نییە دەبیتە قوربانی کولتوورێکی ستەمگەرانە و زۆرداریيەکی بێ ئامان.

جا لە چوارچێوەی ئەم جۆرە کولتوور و نیزامانەدا، چۆن نەتەوەیەکی پارچە پارچە کراو و بێ دۆست و پەنای وەك كورد كە خاوەنی کەلتوورێکی شێوە ژیانێکی زۆر جیاوازە، دەشێ بە

تەمای ئەوە بێ لە دیموکراسی و پێشکەوتنی کۆمەڵایەتیدا بەشدار بێ و چارەسەرییەکی دادپەروەرانە بۆ کێشەیەکی بدۆزێتەوە؟!

گەلی کورد هیچ ئیختیارێکی لە بەردەمدا نەماوەتەوە ئەوە نەبێ کە پەنا بەرێتە بەر خەباتی چەکداری بۆ دیفاع کردن لە بوون و کەرامەتی خۆی، گەرچی ئەم ئیختیارە ناچارییە تووشی زۆر تراژیدیا و مەترسی زیاتری کردووە. ئەوەی تراژیدیایەکەی قوڵتر و مەسەلەکەی خراپتر ئاڵۆزتر کردووە، ئەو پشتگیرییە فراوانەیە کە زلهێزان و دەوڵەتە سنعەتیەکانی خۆراوا پێشکەش ئەو ڕژێمە دیکتاتۆریانەی دەکەن... لەمەشدا هیچ ئیعتیبارێکی ئینسانی لێك نادەنەوە و تەنیا خەم و خولیایەکیان چەك فرۆشتن و قازانج کردنە.

ئێمە دەشێ جەوهەری ئەو ئاخافتنانەی سەرەوە لەیەك تێزدا کۆبکەینەوە:

کورد دەوڵەتی نەتەوەییان نییە لەبەر ئەمە مافی مرۆڤیان نییە.

ئەم موعادەلەیە دڵڕەقانەیە، نا ئینسانیی و نائەخلاقییە.... بەڵام، بەداخەوە دروستە. واقیع و ڕاستییەکە و لە زۆر ئاست و زۆر کاتدا لە کار دایە.

موعادەلەی فەلسەفیی ئەم سەردەمەمان ئەوە نییە کە:

من بیر دەکەمەوە، کەوایە من هەم.

بەڵکو ئەوەیە:

من دەسەڵاتم هەیە، کەوایە من هەم.

من پارەم هەیە، کەوایە من هەم.

من دەتوانم بکوژم و ببڕم، کەوایە من هەم.

بۆیە ئێستا سەددام هەیە، ماوە، بەڵام قوربانییەکانی سەددام نین و لە ناوچوون.

بۆیە هیچ دەوڵەتێك ئامادە نییە بەرژەوەندییە خۆپەرستییەکانی خۆی واز لێ بهێنێ و پشتگیری کورد بکا.

بۆیە تەنانەت وەك ئاوارە و پەنابەرەش کورد هیچ مافێکی مرۆڤانەیان نییە.

ئەو ڕێکخراوانەی نەتەوە یەکگرتووەکان کە بۆ یارمەتیدانی ئاوارەکانی دنیا دروست بوون و کار دەکەن، لە ئاست هاوار و داوای پەنابەرانی کورد گوێی خۆیان هاخنیوە.

بۆچی؟

چونکە ئەو ڕێکخراوانەش (وەك خاچی سوور و کۆمیشنەری بەرزی پەنابەران UNHCR) لە لایەن ئەو دەوڵەتانەوە کۆنترۆڵ کراون کە هێز و پارەیان هەیە. لەلایەکی دیکەشەوە، تەنیا لەگەڵ ئەو نەتەوە و گروپانە مامەڵە دەکەن کە خاوەن دەوڵەتن. بۆیە ئەگەر ئەو ڕێکخراوانە بشیانەوێ یارمەتی کورد بدەن، ئەوا دەبێ لە ڕێگای دوژمنەکانییەوە، واتە ئەو حکومەتانەی کورد دەچەوسێننەوە وەك ئێران و تورکای و عێراق و سوریا، ئەم کارە بکەن.

ئایا گورگ دەیەوێ نێچیرەکانی ڕزگار بکات؟!

بەم جۆرە نزیکەی ملیۆن و نیوێك کورد لە ئۆردوگاکانی زۆرەملێدا لە ناو کوردستان و عێراق، زیاتر لە 200/000 کوردی ئاوارە لە ئێران و 500/000 لە تورکیا و هەزار لە پاکستان... هتد بەبێ هیوا، یارمەتی پاشەڕۆژ، پشگوێ خراون.

وەزعەکە تابلێی تاریك و ناهومێدانەیە.
ئەستەمە لەم سەردەمەدا تۆ کورد بی و بڕوات بە مرۆڤایەتی بمێنێ.
لەگەڵ ئەوەشدا ئێمەی کورد پێویستە ڕێگا نەدەین ڕەشبینیئارەزووی ژیان و کڵپەی حەزی ئازادیمان دامرکێنینەوە.
بای گۆڕان، ئەمڕۆ سەرانسەری دنیادا هەڵی کردووە... بە هێواشی، هیمنی بەڵام بە بەردەوامی و بێ وەستان.
گەرچی لایەن و دووریيەکانی گۆڕانکارەکانی دنیا هێشتا ئاشکرا نین، گومانی نییە ئەنجامی ئیجابی ئەو گۆڕانکارییە زیاترن و جێگیرتر دەبن. گەلانی جیهانی سێش هەتا هەتایە لەژێر باری قەرز و ستەمدا نابن، ئاخافتن، دیموکراتی کردن، وتووێژ و چارەسەری ئاشتییانە بۆ مەسەلەی نەتەوەی و ناوچەییەکان پێویستە ببێتە عورف و ڕێبازی قبووڵ کراو ئەگەر مرۆڤایەتی بیەوێ وەك گرۆیەکی شارستانی بمێنێتەوە.
بای گۆڕان لە دنیادا هەڵدەکا و... بای مەرگیش لە کوردستاندا درەنگ یان زوو دەبێ بوەستێ. نەتەوەی کورد بەری زۆر ئیمپریالیزم و داگیرکەری گرتووە: تاوانەکانی عێراق نە شایانی لە بیرچوونەوەن، نەقەت لێخۆشبوونیان دەکرێ. خۆرهەڵاتی نێوەند ناشێ ئاشتی و ئاسایش و دیموکراتی بوون بەخۆیەوە ببینێ گەر مەسەلەی کورد بەشێوەیەکی ڕاست و دادپەروەرانە لەسەر بناغەی بڕیاردانی مافی چارەنووس چارەسەر نەکرێ.
تورکیا ناتوانێ لە پرۆسەی هێواشی دیموکراتیی کردندا بەردەوام بێ و هیوای ئەوەی هەبێ ببێتە ئەندامی کۆمەڵگای ئەورووپی ئەگەر تۆماری بەدی خۆی لە مافی مرۆڤدا باش نەکا و ڕێگا بۆ بەشداری نەتەوەی کورد لە پرۆسەی دیموکراتیدا، بە دان نان بە مافی جیاوازی نەتەوایەتی کورد، خۆش نەکات.
دیکتاتۆرەکەی عێراقیش ناتوانێ هەتا هەتایە لەسەر تەختی خوێن و کەللەسەر دابنیشێ. دەبێ زۆری تر نەخایەنێ و بڕوا. ئێرانیش ناتوانێ لەو شێتخانەیەدا بەردەوام بێ. چار نییە دەبێ کۆمەڵگا بێ سەروبەرەکەی عەقلانی بکا و ئاسایش و دیمۆکراسی ڕەچاو بکات.
بۆ ئەوەی کورد بتوانێ لەهەر دەرفەتێکی ئاوا کە دێتە پێش کەڵك وەربگرێ پێویستە خۆشی زۆر وریا و زیت و چاوەکراوەبێ، پێویستە باش خۆی ڕێکستبێ و هەمیشە ئامادەبێ. دەبێ هیچ دەرفەتێك بۆ بەرەوپێش بردنی مەسەلەکەی لەدەست نەدات.

سەرنج: ئەم باسە یەکەم جار بە زمانی ئینگلیزی لە مەڵبەندی رۆشنبیری کورد لە لەندەن لە 14/مارتی 1989 دا پێشکەش کراوە و دوای لە گۆڤاری (Kurdish Culture Bulletin) دا هەر بە ئینگلیزی لە ئۆکتۆبەری 1989 دا بڵاوکراوەتەوە.